

Viziunea lui Antonio Gramsci asupra creării statului modern italian

(Antonio Gramsci's vision on the creation
of the modern italian state)

Ioana Cristea DRĂGULIN

Abstract. *The main conclusion that Antonio Gramsci reached after studying the historical period in which the Italian modern state and the Italian nation were formed, was that the Risorgimento failed. The author aim in this study is to shortly describe the fundamental elements of the Gramscian theory through which has been interpreted the Risorgimento phenomenon.*

Keywords: *hegemony, Gramsci, Risorgimento, State, Italian nation*

Introducere

În istoria Italiei, perioada cunoscută sub titulatura de „Risorgimento”¹ (Risorgimentoul) a reprezentat momentul de cotitură în procesul creării statului național. Din acest motiv, evenimentele ce s-au desfășurat pe parcursul acestei perioade au fost tema unor importante dispute istoriografice, în care au fost folosite argumente de tip sociologic, economic, politic, etc. Din dorința de a-și explica, și în același timp de a explica publicului larg cauzele și condițiile care au stat la baza declanșării fenomenului risorgimental, motivațiile ce au condus la desfășurarea anumitor evenimente, consecințele acestora, și rezultatul care a

consacrat crearea națiunii și statului național italian, a apărut o importantă literatură de specialitate². În funcție de evoluția intelectuală a autorilor, de motivațiile ideologice ale acestora sau de perioada istorică în care au scris, în istoriografie și gândirea politică italiană și universală, această perioadă a fost analizată prin intermediul mai multor chei de lectură³.

Una dintre acestea a fost aceea a „întârzierii istorice” cu care s-a confruntat națiunea italiană în raport cu alte națiuni europene. Conform acestei concepții, existența acestei „deconectări”, a întârziat apariția națiunii și a statului modern italian ca urmare a unei întârzieri civilizaționale exprimată în cheia industrializare-moderizare⁴.

Ipoteza de lucru

Ipoteza de lucru pe care autoarea își propune să o prezinte este următoarea: cheia gramsciană de lectură a fenomenului risorgimental se fundamentează pe ideea că *Risorgimento* a fost un proiect care a eșuat.

Pornind de la această afirmație Gramsci a introdus în spațiul teoretic mai multe concepte cum ar fi: „blocco storico” (blocul istoric), „mancata rivoluzione agraria” (lipsa revoluției agrare), „questione meridionale” (chestiunea meridională), „hegemonia” (hegemonia), „trasformismo” (transformism), „rivoluzione passiva” (revoluția pasivă) sau „rivoluzione senza rivoluzione” (revoluție fără revoluție)⁵.

Gramsci folosește aceste concepte pentru a identifica și analiza elementele constitutive ale proiectului politic impus de liberalii democrați în întreaga societate italiană, actorii politici, metodele folosite etc. Autorul sard a adus argumente, cu precădere pe parcursul *Caietelor din Închisoare*, (Quaderni del Carcere) că proiectul creării statului și a națiunii italiene a fost impus de structurile statului piemontez și ulterior italian fără să fie acceptată o alternativă. Totodată, prin critica adusă metodelor, și-a imaginat un model risorgimental alternativ, prin care metodele evoluționiste propuse și impuse de moderații italieni să fie înlocuite cu o abordare opusă, revoluționară, pe model francez, care să transforme societatea în mod radical, pentru a crea o solidaritate internă și să dea un caracter organic națiunii italiene.

Concluzia lui Gramsci a fost că, prin punerea în practică a acestei viziuni diferite, s-ar fi putut evita apariția dualismului Nord-Sud și ulterior a regimului fascist.

Există două motivații principale pe care Gramsci le oferă pentru a argumenta această poziție:

a) încheierea proiectului risorgimental, odată cu alipirea Nordului Italiei după Primul Război Mondial, a condus la apariția unui stat italian care îngloba toate teritoriile din peninsulă, însă în realitate, în interiorul aceluiași stat a existat o ruptură majoră între Nord și Sud, care nu a fost rezolvată de guvernările liberalilor moderați pe parcursul a un secol de modernizare.

Tema subjugării Sudului de către Nord a devenit o temă predilectă în *Caietele din închisoare*. Gramsci nu identifică neapărat raportul dintre Nord și Sud ca formă de exploatare directă între Metropolă și colonii. Analiza sa e mult mai subtilă prin introducerea conceptului de *hegemonie*⁶.

Prețul acestui compromis a fost că a impus o ruptură permanentă între Nordul industrial dezvoltat și Sudul agrar subdezvoltat. Această falie a fost transmisă din generație în generație, nefiind niciodată rezolvată (până la data realizării *Caietelor*). Tema raportului dintre Nord și Sud a fost analizată de Gramsci în cadrul temei intitulată „questione meridionale” (chestiunea meridională)⁷. Conform teoreticianului sard, reacțiunea a învins, revoluția a fost înăbușită în fașă, iar rezultatul a fost că s-au

menținut pe întreaga perioadă a istoriei moderne importante tensiuni între Nord și Sud manifestate printr-o instabilitate politică majoră și o dezordine socială endemică.

În realitate, masele din Nord nu au înțeles că unitatea teritorială nu s-a produs pe bază de egalitate, ci ca o *hegemonie* a Nordului asupra Sudului, în cadrul raportului teritorial oraș-sat, mai exact⁸. Pentru a demonstra existența dualismului Nord-Sud, teoreticianul sard a introdus conceptul de *hegemonie*.

„Hegemonia Nordului ar fi fost «normală» și benefică dacă industrialismul ar fi avut capacitatea de a-și dezvolta, într-un ritm accelerat, granițele, încorporând noi zone economice și asimilându-le. În acest caz, hegemonia Nordului ar fi însemnat expresia luptei dintre nou și vechi între progres și înapoiere, între cel mai productiv și cel mai puțin productiv, care ar fi declanșat o revoluție economică la nivel național.... Toate forțele economice ar fi fost stimulate... însă nu s-a întâmplat așa. Hegemonia s-a legitimat prin perenitatea sa, diferențele (dintre Nord și Sud. n.a) fiind prezentate ca o condiționalitate istorică necesară pentru un timp nedeterminat și deci, aparent perpetuă, pentru a asigura existența unei industrii a nordului”⁹.

În concepția lui Gramsci, Nordul s-a dovedit a fi o „caracatiță” care s-a îmbogățit pe seama Sudului, iar creșterea sa economică și agricolă a fost în raport direct cu sărăcirea economiei și a agriculturii meridionale¹⁰.

„«Sărăcia» Sudului era de «neexplorat» din punct de vedere istoric pentru masele populare din Nord; acestea nu înțelegeau că unirea nu s-a realizat în condiții de egalitate, ci ca o hegemonie a Nordului asupra Sudului în relația spațială urban-rural, adică Nordul a fost o „caracatiță” care s-a îmbogățit pe seama Sudului, iar dezvoltarea sa economico-industrială s-a realizat în raport direct cu epuizarea economiei și agriculturii meridionale”¹¹.

Dominarea și exploatarea resurselor din Sud, pentru a sprijini dezvoltarea de tip capitalist din Nord, nu s-a realizat, așa cum am văzut anterior, printr-o impunere directă de tip clasic colonial pe care secolul al XIX-lea l-a cunoscut. Fenomenul a fost mult mai subtil, a implicat elitele locale, în numele unui stat și ideal comun: Italia. Guvernele liberale, care s-au succedat momentelor unificării succesive ale diferitelor teritorii din peninsula la regatul piemontez, începând cu Cavour, au preferat să impună Sudului o stare de subdezvoltare cu scopul întăririi activității economice din Nord. În această cheie de lectură, Gramsci consideră că efectul benefic pe care *Risorgimentoul* și unificarea teritorială ar fi trebuit să îl aibă asupra întregului teritoriu italian nu a avut loc. Și asta deoarece nu a existat un principiu moral de echitate în procesul de dezvoltare a tuturor regiunilor italiene. Apariția acestui fenomen istoric se datorează modului în care a avut loc unificare teritorială, mai exact *Risorgimentoul*¹².

Modul în care cercurile de putere ale vremii au acționat, ideile exprimate în cadrul programelor politice ale diferitelor facțiuni politice, rolul personalităților în această perioadă, toate acestea au fost elemente ce au permis apariția statului și crearea unei identități naționale italiene.

Gramsci a arătat că, această unificare teritorială a avut cu precădere un caracter administrativ. Crearea statului italian nu a adus cu sine rezolvarea raportului dintre sat și oraș, în Sudul subdezvoltat și agrar și între Nord și Sud. Dimpotrivă, a creat disparități majore și între spațiul urban din Nord și cel din Sud. La momentul unificării, orașul Napoli, capitala teritoriilor meridionale, era mult mai dezvoltat din punct de vedere comercial și economic având un număr mult mai mare de locuitori decât orice oraș din Nord. În deceniile care au urmat, economia Nordului a prosperat, în timp ce economia Sudului a cunoscut perioade de stagnare sau de regres. Din aceste motive, Gramsci consideră că *Risorgimentoul* a eșuat, deoarece nu a creat o solidaritate internă în plan național, și nu a adus o prosperitate distribuită unitar pe întreg teritoriul peninsular. Creșterea economică și bunăstarea s-au concentrat în Nord, în timp ce Sudul a rămas încremenit în realitățile agrare și preindustriale caracteristice regatului Siciliei. Menținerea acestei stări de fapt s-a realizat prin măsurile restrictive luate de instituțiile de forță ale statului. Pentru Gramsci, acest proces nu a angrenat Sudul, preferându-se atragerea opor-

tuniștilor în loc să fie angrenate cele straturi ale societății ce ar fi putut aduce legitimitate.¹³

„Acest raport complex oraș-stat poate fi studiat în programele politice generale care căutau să se afirme înainte de venirea la putere a fascismului: programul lui Giolitti și al liberalilor democrați tindea să creeze în Nord un bloc urban (de industriași și muncitori) care să fie baza unui regim protecționist și să întărească economia și hegemonia Nordului. Sudul era redus la rolul de piață de desfacere de tip semicolonial, un izvor de economii și impozite ținut la respect prin două serii de măsuri: de tip polițienesc, de reprimare feroce a oricărei mișcări de masă, cu masacrarea periodică a țărănilor și măsuri polițiste-politice: favoruri personale pentru pătura intelectualilor sau a «clănțăilor», sub forma slujbelor în administrația publică, autorizați pentru a jefui nepedeșiți în administrația locală, o legislație ecleziastică aplicată mai puțin rigid decât în alte locuri, lăsând clerului să dispună de patrimoniul considerabile etc, adică incorporarea «cu titlu personal» a elementelor meridionale cele mai active în personalul conducerii de stat, cu privilegii speciale «judiciare», birocratice etc. Astfel, stratul social care ar fi putut organiza nemulțumirea endemică din Sud devenea, dimpotrivă, un instrument al politicii din Nord, o anexă a poliției sale private. Nemulțumirea nu izbutea, din lipsa unei conduceri, să ia o formă politică normală, iar manifestările sale, exprimându-se în mod haotic și tumultuos, erau prezentate ca aparținând sferei «poliției judiciare»”¹⁴.

b) eșecul proiectului de modernizare impus de liberalii democrați, a condus la apariția fascismului italian. Faza intermediară pe care regimul politic italian l-a cunoscut în perioada risorgimentală ce a favorizat după încheierea Primului Război Mondial apariția fascismului a fost transformismul.

Acesta a fost o practică politică care a substituit legitimarea reprezentanților politici ai națiunii de către cetățeni, în baza unui vot acordat în baza unor programe și ideologii politice, cu un sistem bazat pe principiul subordonării de tip clientelar, în care aleșii erau legitimați de grupuri de putere ce organizau voința electoratului în funcție de interese de grup și nu în funcție de interese de nivel general. Analiza acestui fenomen deosebit de nociv pentru un regim democratic a avut ca scop să explice rezultatul politicii moderațiilor de a păstra cadrele legitimității în rândul unor cercuri restrânse, prin refuzul acordării dreptului de vot direct și liber exprimat mării mase a populației.

Abordarea teoretică pe care Gramsci o folosește atunci când analizează transformismul este complexă, deoarece folosește argumente ce provin din analiza fenomenului risorgimental. Astfel, conceptele de hegemonie, intelectuali sau revoluție pasivă au fost folosite în studierea transformismului.

Pentru Gramsci, transformismul reprezintă absorbirea progresivă din partea blocului moderațiilor nu numai a grupurilor aliate, ci și a celor

adversare. Această politică s-a manifestat în plan parlamentar¹⁵.

Astfel, teoreticianul sard a criticat *transformismul* deoarece acesta împiedicase punerea în practică a soluțiilor revoluționare pentru rezolvarea oricărei probleme acute cu care națiunea italiană se confruntase¹⁶. Rezultatul acestei „direcții” exercitate de moderați a fost caracterul „pasiv” al revoluției italiene¹⁷. Pe parcursul acesteia, elitele moderate au limitat participarea poporului, pentru a evita mișcările sociale îndreptate împotriva celei mai conservatoare instituții a Vechiului Regim – Biserica Catolică, așa cum se întâmplase pe parcursul revoluției franceze de la 1789.

Este foarte posibil, datorită situației internaționale și a rolului Bisericii în Italia și în întreaga lume, ca politica urmată de Cavour să fi fost singura posibilă la acel moment istoric.

„...se poate spune că întreaga perioadă din istoria statului italian, de la 1848 încoace a fost caracterizată de transformism ... În acest sens, direcția politică a devenit un aspect al funcției de dominare, deoarece absorbirea elitelor grupurilor inamice conduce la decapitarea acestora și anihilarea lor, adesea pentru o perioadă lungă de timp. În politica promovată de moderați apare foarte clar că există și trebuie să se exercite o activitate hegemonică chiar și înainte de ajungerea la putere și că nu trebuie să te bazezi doar pe forța materială (financiară n.tr.) pe care puterea o are în exercitarea unei direcții eficiente: soluția genială ce a fost găsită pentru rezolvarea acestei probleme a putut permite desfășurarea Risorgimentului în for-

mele și limitele sale, fără «Teroare» ca «revoluție fără revoluție» adică sub forma unei «revoluții pasive» pentru a folosi o expresie folosită de Cuoco – însă într-un sens puțin diferit față de modul în care acesta îl folosește. În ce formă și cu ce mijloace au reușit moderații să își stabilească aparatul (mecanismul) propriei hegemonii intelectuale, morale și politice? În forme și cu mijloace ce pot fi numite «liberale», adică prin intermediul inițiativei individuale, «moleculare», «private» [...]. Ceea ce era «normal», dată structura și funcția exercitată de funcția grupurilor sociale reprezentate de moderați, în care aceștia erau grupul conducător, intelectuali în sens organic [...]»¹⁸.

Analizând post factum, soluțiile la care a apelat Cavour s-au demonstrat a fi cele corecte, întrucât a reușit să impună un proiect politic cu pierderi umane și materiale minime. Sistemul politic ce s-a născut între acești ani a exclus Vechiul Regim, fără să îl doboare, ceea ce a condus la eliminarea tuturor acelor ce doreau realizarea acestui obiectiv. Această realitate a avut două consecințe. Pe de o parte a condus la imposibilitatea nașterii unei mișcări radicale după modelul francez, pe de altă parte, odată cu refuzul maselor catolice de a participa la viața noului stat, a împiedicat apariția unei mase conservatoare de dreapta. În planul legitimității, forțele politice au trebuit să se situeze pe un eșichier mult mai strâmt, ceea ce a redus posibilitatea realizării unei alternanțe reale la putere. Și asta deoarece întrunirea condițiilor creării acesteia ar fi trebuit să

permită apariția unor mișcări politice, aflate din punct de vedere ideologic, la extreme.¹⁹

În perioada risorgimentală s-a observat că, după anul 1848, prin intermediul cavourismului, au pătruns în cadrul grupurilor moderate tot mai multe elemente ce activaseră anterior în cadrul *Partidului Acțiunii*, ceea ce a condus la lichidarea neoguelfismului și la sărăcirea mișcării mazziniene. Iar desigur, acest proces a fost momentul zero ce a declanșat ulterior fenomenul transformismului²⁰.

Analizând politica moderaților, se poate observa foarte clar că se poate și în același timp este obligatoriu să existe o activitate cu caracter hegemonic înainte de cucerirea puterii însă, în același timp, trebuie să se ia în considerare că exercitarea acesteia nu trebuie să se bazeze doar pe forța materială, pentru a exercita o direcție eficientă.

În perioada risorgimentală, rezolvarea acestei probleme a permis declanșarea și desfășurarea Risorgimentului în formele și limitele în care acesta a acționat prin evitarea „Terorii”, ca o „revoluție fără revoluție” și anume ca o „revoluție pasivă” pentru a folosi expresia lui Cuoco, cu un sens totuși diferit decât cel pe care acesta l-a folosit. Dată fiind această concentrare organică, moderații au exercitat o puternică atracție „spontană” asupra întregii mase de intelectuali de orice grad existente în peninsula la nivel „difuz”, „molecular”. Se observă aici consistența metodologică a unui criteriu de cercetare istorico-politic: nu există o clasă independentă de intelectuali, ci

fiecare grup social are un grup propriu de intelectuali sau tinde să și-l formeze; totuși, intelectualii clasei istorice (și reale) progresive, în condițiile date, exercită o asemenea putere de atracție că, în final, reușesc să își subordoneze intelectualii altor grupuri sociale – adică odată cu crearea unui sistem de solidaritate între toți intelectualii cu legături de ordin psihologic (vanitate etc.) și de multe ori de castă (tehnic-juridici, corporativi etc.). Acest fapt se verifică în mod „spontan” în perioadele istorice în care grupul social este în mod real progresist, adică îi permite întregii societăți să avanseze, satisfăcând nu doar propriile nevoi existențiale, dar extinzându-și continuu propriile cadre pentru a intra în posesia a noi sfere a activității economice-productive. Imediat ce grupul social și-a uzat propria funcție, blocul ideologic tinde să se năruiască și atunci „spontaneitatea” poate fi înlocuită cu „constrângerea”, prin forme din ce în ce mai voalate și indirecte, până la măsuri cu caracter polițienesc și lovituri de stat.

Gramsci a fost interesat să analizeze mișcarea fascistă, pentru a înțelege legătura intrinsecă între criza statului liberal, eșecul *Risorgimentului* și instituirea regimului ca *formă a revoluției pasive*.

Ipotezele promovate de teoreticianul sard sunt următoarele:

1) apariția fascismului se datorează revoltei micii burghezii ce a avut loc odată cu încheierea Primului Război Mondial, pentru cucerirea unei poziții economice independente;

2) colaborarea dintre reacțiunea agrară și capitalismul industrial stă la

baza apariției, organizării și ulterior al acțiunii mișcării fasciste, cele două categorii fiind partea ce-a mai reacționară din interiorul burgheziei italiene²¹;

3) fascismul este un nou instrument al dominației de clasă, apărut cu scopul realizării unei unități organice între toate forțele burgheziei în cadrul unui instrument politic unic, aflat sub o conducere centrală și unică ce avea ca scop conducerea partidului, Statului și al guvernului;

4) raporturile conflictuale din interiorul societăților liberale, pe fondul conflictelor existente pe plan internațional, au permis apariția și dezvoltarea mișcării fasciste;

5) fascismul a apărut ca rezultat al reacției foarte slabe a Statului.

În baza ipotezelor prezentate de Gramsci, pot fi identificate elementele de continuitate dintre perioada de dinaintea apariției fascismului și perioada în care acesta a apărut, dintre societatea liberală antebelică și societatea liberală postbelică care a creat fascismul²².

Așa cum rezultă din abordările prezentate anterior, interpretările asupra fascismului realizate de Gramsci se referă la o perioadă în care, în plan cultural, economic și politic se promova ideea guvernării de către o minoritate, concepție ce apărea ca fiind o realitate istorică de necontestat. Abordarea teoretică pe care o prezintă Gramsci este cu atât mai importantă cu cât reușește să surprindă etapele ce au condus la instituirea regimului fascist.

Astfel, primele articole ce au privit acest argument le putem regăsi

în ziarul *Avanti* pentru perioada de început a fascismului, pentru ca în *Ordine Nuovo* și *Unità* să fie publicate de Gramsci contribuții ce acoperă perioada cuceririi puterii de către fasciști și prăbușirea regimului liberal, pentru ca abordările din *Caiete* să reflecte perioada de gândire în care teoreticianul sard se afla în închisoare²³.

În prima perioadă, abordările pe care Gramsci le-a avut în analiza fascismului se încadrează la nivelul cheilor de interpretare de tip marxist. Practic, fascismul era considerat a fi una din multele forme ale burgheziei. Fascismul, ca și statul liberal, dictatura și democrația nu erau altceva decât expresii ale regimului capitalist. Așa cum scria și Amedeo Bordiga: „...fascismul este doar aripa mășăluitoare a clasei burgheze ... ultima formă de apărare a clasei burgheze”²⁴. În acest spirit, Gramsci arăta că:

„noi avem o avem o explicație de clasă a fascismului, că este o jucărie în mâinile forțelor economice dominante²⁵... fiul spiritual al lui Giovanni Giolliti...”²⁶.

Pentru teoreticianul sard, regimul democratic de dinaintea apariției fascismului era în realitate o dictatură, deoarece legalitatea nu exista, atâta timp cât a acceptat condițiile de sclavie la locul de muncă impuse muncitorilor și țăranilor, iar reacția la toate mișcărilor democratice au fost masacrele realizate de instituțiile statului²⁷. Apariția fascismului și cucerirea prin violență a instituțiilor sta-

tului nu era altceva pentru Gramsci decât:

„...o smulgere a vălului democratic prin care (regimul n.a) își poate arăta adevărata natură reacționară, prin deschiderea porților parlamentului unui nucleu de delincvenți de drept comun.”²⁸ Fasciștii, în cele șase luni de activism militant, s-au încărcat de un bagaj foarte greu de infracțiuni care vor rămâne nepedepsite cât timp organizația fascistă va fi puternică și temută. Fasciștii au putut să își dezvolte activitatea deoarece zeci de mii de funcționari ai statului, cu precădere din cadrul corpurilor de siguranță publică (chesturi, gardieni, carabinieri), și al magistraturilor, au devenit complicitii lor morali și materiali”²⁹.

Concluzii

Geneza gândirii gramsciene se regăsește pe de o parte în momentele dificile din perioada Primului Război Mondial și din anii zbuciumați de după încheierea acestuia, pe de altă parte, Gramsci, ca produs al societății meridionale, a adus în discuție problemele cu care Sudul profund s-a confruntat pe întreaga perioadă risorgimentală. Referindu-ne la situația tulbură din perioada postbelică, putem considera că, pentru prima dată după Revoluția franceză de la 1789, s-a manifestat o criză a regimului burghez și a tipului de guvernare liberal. Este un moment istoric anunțat de Marx și Engels în lucrările lor, însă, trebuie să observăm că acesta nu s-a declanșat în spațiul

economico-politic preconizat de aceștia, respectiv Anglia, și din motivele pe care teoreticienii le-au invocat.

În Italia unificată, pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, s-a observat un proces interesant, prin care, la nivelul funcțiilor cu caracter administrativ, locale sau centrale, s-a produs fenomenul de meridionalizare. Mai exact, un număr din ce în ce mai redus de persoane din Nord au început să ocupe funcții cu caracter administrativ, locul acestora fiind ocupat treptat de funcționari proveniți din spațiul meridional. Acest fenomen interesant s-a corelat cu procesele diferite de modernizare ale celor două macro-regiuni italiene, Nordul și Sudul. Partea nordică a statului a urmat un proces accelerat de industrializare și modernizare, în timp ce spațiul meridional a continuat un proces de decădere sau stagnare. Astfel, tinerii pregătiți de sistemul de învățământ italian au preferat să urmeze cariere diferite. Cei din Nord au fost atrași către activitățile economice, ca efect al mediului competitiv și stimulator în care se regăseau, în timp ce noile elite meridionale au preferat să urmeze cariere în cadrul statului, care deși erau mai prost remunerate, asigurau o stabilitate financiară și de statut. Din acest punct de vedere, profilul administrativ al Italiei unificate a suferit un proces de meridionalizare, creând la nivelul opiniei generale a populației acuzații nesfârșite între Sud și Nord. Spațiul meridional, sărac și suprapopulat îi acuza pe politicienii din Nord de luarea unor decizii economice care

discriminau Sudul, prin politica protecționistă impusă, în timp ce spațiul dezvoltat și dinamic al Nordului peninsular învinuia Sudul și pe meridionali de lipsă de inițiativă privată, imobilism, și cereri nejustificate de ajutoare și sprijin material³⁰.

Modernitatea, așa cum era considerată în epocă, trebuia să conducă la transformarea societății, ca urmare a unor procese profunde și largi, prin intermediul alfabetizării, industrializării și urbanizării³¹. În cadrul acestei perspective, rolul elitelor politice în „formarea” unor națiuni prin intermediul birocrăției de stat, prin unificarea și omogenizarea culturală a tuturor teritoriilor statului modern, a fost important³².

Gramsci a surprins foarte bine modul în care fasciștii s-au impus în spațiul politic italian. Tehnicile violente folosite de aceștia pentru a elimina orice tip de opoziție politică și socială nu s-au putut exercita fără sprijinul tacit sau activ al autorităților locale și centrale ale statului. Criza economică și socială promovată de consecințele desfășurării Primului Război Mondial șubreziase foarte mult plăpândeale instituții ale statului italian. Sistemul transformismului și efectul nociv al acestuia reprezentat de clientelismul politic a paralizat la nivel local instituțiile de forță ale statului, deoarece acestea erau obișnuite să aștepte ordinul venit pe linie ierarhică de la nivel central. Lipsa unei atitudini clare, de respingere a acțiunilor fasciștilor în teritoriu venite de la nivel central, a lăsat cale liberă abuzurilor exercitate de

aceștia. Practic, statul dispăruse. Iar pe acest fond de disoluție a autorității statale, o mișcare de tip totalitar sau autoritar ca cea fascistă a reușit să cucerească puterea politică.

Pentru fascism, văzut ca o formă a revoluției pasive, sensul pe care Gramsci îl dă este acela al tentativei de stabilizare a dominației burgheze aflate în dificultate ca urmare a crizei organice cu care se confrunta. Din

acest punct de vedere, fascismul reprezintă o formă de restaurație, dar și de evoluție deoarece, odată cu adoptarea unor noi măsuri economice, a însemnat sfârșitul unui aparat productiv național mixt în care se regăseau elemente feudale, elemente burgheze, alături de construirea unui nou sistem de servicii și de protecție socială³³.

Note

- 1 RISORGIMENTO, (Renaștere) art. *Risorgimentoul*, <http://dexonline.ro/definitie/risorgimento> (accesat 8.08.2014).
- 2 Vezi Vezi Ioana Cristea Drăgulin, *Școli de gândire în abordarea fenomenului risorgimental*, Cultura Medieșeană II, Mediaș, 2013.
- 3 Vezi Idem, *Risorgimento în viziunea lui Antonio Gramsci*, teză de doctorat, susținută decembrie 2015.
- 4 Giulio Bollati, *L'italiano*, Einaudi, Torino, 1983, p. XVI, în Ioana Cristea Drăgulin, „Apariția statului modern italian și problema «întârzierii istorice», în *Polis*, vol. II, nr. 2(8), p. 6.
- 5 Ioana Cristea Drăgulin, *Crearea statului italian în viziunea lui Antonio Gramsci*, Editura Adenium, Iași, 2016, carte în curs de apariție.
- 6 Ioana Cristea (Drăgulin), *Școli de gândire în abordarea fenomenului risorgimental*, op. cit., p.89.
- 7 Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, (îngrijită de) V. Gerratana, vol. I, Einaudi, Torino, 1977, p. 681.
- 8 Idem, *Opere Alese*, trad. Eugen Costescu, titlul original, „Opere di Antonio Gramsci” (Einaudi), Editura Politică, București, 1969, p. 212.
- 9 Antonio Gramsci., *Quaderni del Carcere*, op. cit., p.131.
- 10 Antonio Gramsci, *Opere Alese*, op. cit., p. 212.
- 11 Idem, *Il Risorgimento*, Einaudi, Torino, 1955.
- 12 Ioana Cristea (Drăgulin), *Școli de gândire în abordarea fenomenului risorgimental*, op. cit., p. 89.
- 13 Idem, *Crearea statului italian în viziunea lui Antonio Gramsci*, op. cit.
- 14 Antonio Gramsci., *Quaderni del Carcere*, op. cit., pp. 2038-2039.
- 15 *Ibidem*, p. 2011.
- 16 Giampiero Carocci, *Il trasformismo dall' Unità ad oggi*, Edizioni Unicopli, Milano, 1997, p. 7.
- 17 Antonio Gramsci, „Il trasformismo come una forma della rivoluzione passiva nel periodo 1870 in poi”, în *Quaderni del Carcere*, op. cit., vol. III, , p. 1238.
- 18 Antonio Gramsci, *Quaderni del Carcere*, op. cit., vol. III, p. 2012.

- ¹⁹ Ioana Cristea Drăgulin, *Crearea statului italian în viziunea lui Antonio Gramsci*, op. cit.
- ²⁰ Guido Liguori, Pasquale Voza (îngrijită de), *Dizionario Gramsciano 1926-1937*, Carocci editore, Roma, 2009, p. 861.
- ²¹ Antonio Gramsci, Enzo Santarelli (îngrijită de), *Sul fascismo*, Editori Riuniti, Roma, 1978, p. 20.
- ²² *Ibidem*, p. 22.
- ²³ Simona Colarizi, „Gramsci e il fascismo”, în Francesco Giasi (ediție îngrijită de), *Gramsci nel suo tempo*, vol. I, Carocci editore, Roma, 2008, p. 339.
- ²⁴ A. Bordiga, „Gli schieramenti parlamentari in Italia”, în *Rassegna comunista*, 31 mai 1921, în P.C. Zunino, *Interpretazione e memoria del fascismo. Gli anni del regime*; Laterza, Roma-Bari, 1991, p. 14.
- ²⁵ Antonio Gramsci, „L'alibi degli intellettuali borghesi”, în *l'Unità*, 10 octombrie 1925, publicat în Idem, *La costruzione del Partito comunista: 1923-1926*, Einaudi, Torino, 1980, p. 413.
- ²⁶ Idem, „La Stampa e i fascisti”, în *L'Ordine nuovo*, 24 iulie 1921, publicat în Idem, *Socialismo e fascismo. L'Ordine Nuovo: 1921-1922*, Einaudi, Torino, 1966, p. 251.
- ²⁷ Idem, articol publicat în *L'Ordine nuovo*, 1 noiembrie 1924, în Idem, *Per la verità*, Editori Riuniti, Roma, 1974, pp. 292-298.
- ²⁸ Idem, „Politica e delinquenza”, în *Ibidem*, 14 iunie 1921, publicat în Idem, *Socialismo e fascismo. L'Ordine Nuovo: 1921-1922*, op. cit., pp.190-191.
- ²⁹ Idem, „Socialiti e fascisti” (Socialiști și fasciști), în (ediție îngrijită de) Guido Liguori și Sabin Drăgulin, traducere de Ioana Cristea Drăgulin, *Scrieri (1914-1926)*, op. cit., 2015, p. 198.
- ³⁰ Federico Chabod, *Storia della politica estera italiana dal 1870 al 1896*, vol. I, Editori Laterza, Bari, 1965, p. 216.
- ³¹ Vezi E. Gellner, *Națiuni și nationalism*, Antet, București, 1997 și J.E Hobsbawm. *Națiuni și nationalism din 1780 până în prezent*, ARC, Chișinău, 1997.
- ³² Vezi J. Breuilly, *Nationalism and the State*, Manchester University Press, Manchester, 1993.
- ³³ Alberto Burgio, *La dialettica dell'egemonia nelle rivoluzioni passive del XX secolo*, op. cit., http://prcrho.altervista.org/index.php?option=com_content&view=article&id=187:il-conetto-di-rivoluzione-passiva-in-gramsci&catid=34:nazionale-lombardo-provinciale&Itemid=28 (accesat la data 9.07.2014).

Bibliografie

- BOLLATI Giulio, *L'italiano*, Einaudi, Torino, 1983, p. XVI, în Ioana Cristea Drăgulin, „Apariția statului modern italian și problema «întârzierii istorice», în *Polis*, vol. II, nr. 2(8), p. 6.
- BORDIGA A., „Gli schieramenti parlamentari in Italia”, în *Rassegna comunista*, 31 mai 1921, în P.C. Zunino, *Interpretazione e memoria del fascismo. Gli anni del regime*; Laterza, Roma-Bari, 1991, p. 14.
- BREUILLY J., *Nationalism and the State*, Manchester University Press, Manchester, 1993.

- CAROCCI Giampiero, *Il trasformismo dall' Unità ad oggi*, Edizioni Unicopli, Milano, 1997.
- CHABOD Federico, *Storia della politica estera italiana dal 1870 al 1896*, vol. I, Editori Laterza, Bari, 1965.
- COLARIZI Simona, „Gramsci e il fascismo”, în Francesco Giasi (ediție îngrijită de), *Gramsci nel suo tempo*, vol. I, Carocci editore, Roma, 2008, p. 339.
- DRĂGULIN Cristea Ioana, *Școli de gândire în abordarea fenomenului risorgimental*, Cultura Medieșeană II, Mediaș, 2013.
- Idem, *Risorgimento în viziunea lui Antonio Gramsci*, teză de doctorat, susținută decembrie 2015.
- Idem, *Crearea statului italian în viziunea lui Antonio Gramsci*, Editura Adenium, Iași, 2016, carte în curs de apariție.
- GELLNER E., *Națiuni și nationalism*, Antet, București, 1997 și J.E Hobsbawm. *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent*, ARC, Chișinău, 1997.
- GRAMSCI Antonio, SANTARELLI Enzo (îngrijită de), *Sul fascismo*, Editori Riuniti, Roma, 1978.
- Idem, *Il Risorgimento*, Einaudi, Torino 1955.
- Idem, „Socialiti e fascisti” (Socialiști și fasciști), în (ediție îngrijită de) Guido Liguori și Sabin Drăgulin, traducere de Ioana Cristea Drăgulin, *Scrieri (1914-1926)*, Editura Adenium, Iași, 2015, p. 198.
- Idem, *Quaderni del Carcere*, (îngrijită de) V.Gerratana, vol. I, Einaudi, Torino, 1977, p. 681.
- Idem, „Il trasformismo come una forma della rivoluzione passiva nel periodo 1870 in poi”, în *Quaderni del Carcere*, op.cit., vol. III, , p. 1238.
- Idem, „L'alibi degli intellettuali borghesi”, în l'Unità, 10 octombrie 1925, publicat în Idem, *La costruzione del Partito comunista: 1923-1926*, Einaudi, Torino, 1980, p.413.
- Idem, „La Stampa e i fascisti”, în L'Ordine nuovo, 24 iulie 1921, publicat în Idem, *Socialismo e fascismo. L'Ordine Nuovo: 1921-1922*, Einaudi, Torino, 1966, p. 251.
- Idem, articol publicat în *L'Ordine nuovo, 1 noiembrie 1924*, în Idem, *Per la verità*, Editori Riuniti, Roma, 1974, pp. 292-298.
- Idem, „Politica e delinquenza”, în *Ibidem*, 14 iunie 1921, publicat Idem, *Socialismo e fascismo. L'Ordine Nuovo: 1921-1922*, pp.190-191.
- Idem, *Opere Alese*, trad. de Eugen Costescu, titlul original, „Opere di Antonio Gramsci” (Einaudi), București, Editura Politică, 1969.
- LIGUORI Guido, VOZA Pasquale (îngrijită de), *Dizionario Gramsciano 1926-1937*, Carocci editore, Roma, 2009.

Resurse electronice:

- BURGIO Alberto, *La dialettica dell'egemonia nelle rivoluzioni passive del XX secolo*, op. cit., http://prcrho.altervista.org/index.php?option=com_content&view=article&id=187:il-conetto-di-rivoluzione-passiva-in-gramsci&catid=34:nazionale-lombardo-provinciale&Itemid=28 (accesat la data 9.07.2014).
- <http://dexonline.ro/definitie/risorgimento> (accesat 8.08.2014).